

DR. EMIL CEFERIN

ZADRUŽNIŠTVO V SELŠKI DOLINI

Več kot tričetrst stoletja je preteklo, odkar so bile ustanovljene prve zadruge v Selški dolini. Njihov začetek je tesno povezan z delom dr. Janeza Ev. Kreka in je podoba takratnega življenja. Seveda so tudi zadruge kasneje le del zadružnega gibanja ter gospodarskega in političnega življenja na Slovenskem z istimi značilnostmi kot povsod drugod. Zaradi tega bo prikaz zadružništva v Selški dolini ne samo slika lokalnih razmer, temveč tudi pregled razvoja zadružništva v Sloveniji sploh.

I. Pred prvo vojno

1. Kreditna zadruga

Nova zadruga, ki je bila ustanovljena v Selški dolini, je Hranilnica in posojilnica v Selcih pri Škofji Loki, registrovana zadruga z neomejeno zavezo (okrajšano: r. z. z n. z.). V zadružni register pri deželnem kot trgovskem sodišču v Ljubljani je bila vpisana 4. januarja 1897, njena pravila z dne 15. 12. 1896 pa so takole določala namen zadruge:

- a) prejemati denar (hranilne vloge) na obresti;
- b) dobivati denarna sredstva s svojim zadružnim kreditom in
- c) dajati posojila.«

Prvi predsednik oziroma takratni načelnik je bil Matija Eržar, župnik v Selcih, odborniki pa Franc Boncelj, župnik v Dražgošah, France Demšar, trgovec na Češnjici, Janez Dolenc, gostilničar na Praprotnem, France Hojnikar, posestnik na Studenem, Matija Šmid, posestnik v Selcih, in Franc Prevec na Studenem (podatki iz zadružnega registra).

Ivan Mohorič navaja v članku »Razvoj kreditnega zadružništva«, objavljenem v listu »Voda« 1913, da so bili isto leto ustanovljeni še Splošno kreditno društvo v Ljubljani, Trgovsko obrtna zadruga v Gorici, posojilnice v Gornjem Tuhinju, Mengšu, Mošnjah, na Rovih, v Senožečah, Št. Vidu pri Zatični, v Tomišlju, Zg. Besnici, v Biljah, Kanalu, v Mirnu, Solkanu, Št. Petru pri Gorici, pri Sv. Miklavžu ter Sv. Trojici na Štajerskem, v Domžalah, v Leskoviči nad Skofjo Loko in v Škocjanu pri Mokronogu.

Ustanovitev te kreditne zadruge pade že v tako imenovano drugo dobo slovenskega zadružništva, tj. v leta od 1892 do 1905. Kot prvo obdobje se šteje čas od 1872¹ do 1892, ko je vodila vse zadružno gibanje med Slovenci Zveza slovenskih posojilnic v Celju, ustanovljena 1883. To je tudi prva zadružna zveza v jugoslovanskem prostoru in v Srednji Evropi sploh. Zadruge iz tega razdobja so imele pod vplivom Mihaela Vošnjaka namen prek posojilništva Schulze-Delitschevega tipa doseči gospodarsko samostojnost Slovencev in jih rešiti od-

visnosti od nemškega kapitala. Po letu 1892 je prešlo vodstvo zadružnega gibanja iz Celja v Ljubljano.² Leta 1895 sta bili v Ljubljani ustanovljeni Zveza kranjskih posojilnic in Gospodarska zveza, obe kot društvo. Leta 1900 sta se društvu razpustili, namesto njih je bila ustanovljena Gospodarska zveza kot zadruga z omejeno zavezo. Tri leta kasneje pa se je ta razdelila na Zadružno zvezo in novo Gospodarsko zvezo. Prva je postala v zvezi z novim revizijskim zakonom revizijska zveza, ki je hkrati opravljala tudi denarno izravnavo med svojimi članicami, druga je postala pa blagovna centrala.

Že leta 1900 je bil izvoljen v odbor Gospodarske zveze dr. Krek, državni poslanec v Ljubljani, leta 1902 pa je postal njen predsednik in ostal predsednik Zadružne zveze do svoje smrti leta 1917. Krek je kot utemeljitelj krščanskega socializma na Slovenskem dal zadružnemu gibanju predvsem ekonomsko-socialni pečat. Propagiral je zadruge rajfajznovskega tipa in ustvaril organizacijo kmetijskega kredita s široko razvito mrežo malih podeželskih hranilnic in posojilnic z nizkimi deleži in neomejenim jamstvom na majhnih okoliših, kjer so se vsi med seboj poznali. Zadruge so dajale posojila predvsem na poroštvo, čisti dobiček se ni delil med člane; kar ga ni šlo v rezervni sklad, je šlo za »povzdigo vasi«. Obrestna mera je padla, oderuštvo, zlasti na Dolenjskem težak problem, je v zadnjih letih pred prvo vojno praktično izginilo. Tudi na področju nekreditnega zadružništva so Krekove zasluge velike. Leta 1894 je ustanovil Prvo ljubljansko delavsko konzumno društvo, zatem Slovensko delavsko stavbno društvo in vrsto drugih zadrug.

Ko govorim o zadružništvu v Selški dolini, moram še posebej poudariti Krekov vpliv. V počitnicah je zahajal v Selca, kjer je po očetovi smrti živela njegova mati, in bil v stalnih stikih z življenjem v tej dolini. Gotovo mu je bil ta del Slovenije eksperimentalno območje za njegovo zadružništvo.

Le dve zadrugi v Selški dolini, leta 1908 ustanovljena Hranilnica in posojilnica v Železnikih in leta 1910 ustanovljena Sodarska zadruga v Železnikih, nista bili včlanjeni v Zadružno zvezo. Ti dve zadrugi sta bili članici Zveze slovenskih zadrug, ki je bila vpisana v zadružni register 8. 9. 1907. Iz Zveze slovenskih posojilnic v Celju je nastala namreč leta 1905 Zadružna zveza v Celju, ki je, tako kot Zadružna zveza v Ljubljani, prevzela organizacijske in revizijske naloge in postala denarna centrala včlanjenih zadrug. Iz te zveze so se pa izločili »mladi« liberalci in na čelu z Ivanom Hribarjem in dr. Gregorjem Žerjavom ustanovili Zvezo slovenskih zadrug v Ljubljani.

Značilno za drugo dobo zadružništva je torej tudi strankarsko-politično obeležje, ki je zlasti kasneje, ponekod bolj, drugod manj, značilno za slovensko zadružništvo.

Dve leti za selško je bila ustanovljena Hranilnica in posojilnica Češnjica pri Železnikih r. z. z n. z.,³ ki je bila vpisana v zadružni register 15. 3. 1899. Njen namen je bil vpisan v register z naslednjimi besedami: »razmere svojih članov v nravnem in gmotnem pogledu izboljševati, spodbujati varčnost in s svojim zadružnim kreditom preskrbovati svojim udom v gospodarstvu potrebna denarna sredstva. Ta namen dosega zadruga s tem, da:

- a) sprejema in obrestuje hranilne vloge in pa vloge v tekočem računu,
- b) si pridobiva nadaljnja denarna sredstva, kolikor so za dosego zadružnega smotra potrebna, s svojim zadružnim kreditom,
- c) daje svojim članom posojila,
- d) oskrbuje svojim članom inkaso,

e) oskrbuje svojim članom po meri teh pravil kmetijske potrebščine, zlasti umetna gnojila in semena«.

Člani so jamčili, kot pri vseh kreditnih zadrugah raifaiznovega tipa, za obveznosti zadruge z vsem svojim premoženjem, zadružni delež je pa znašal 2 kroni. Prvi načelnik je bil Franc Prevec, posestnik na Studenem.

Kot tretja kreditna zadruga v Selški dolini, ustanovljena leta 1902, je bila Hranilnica in posojilnica v Sorici r. z. z n. z., vpisana v zadružni register 28. 10. 1902, kot četrta Hranilnica in posojilnica v Dražgošah, r. z. z n. z., vpisana 28. 4. 1908, kot peta v tej dolini pa Hranilnica in posojilnica v Železnikih, r. z. z n. z., registrirana 30. 11. 1908.

Kot sem že omenil, je bila Hranilnica in posojilnica v Železnikih včlanjena v Zvezo slovenskih zadrug v Ljubljani, torej v liberalnem taboru. Njen prvi načelnik je bil dr. Franc Košmelj, c. kr. nadštabni zdravnik v p. v Železnikih, njegov namestnik pa Franc Košmelj, posestnik in mesar v Železnikih. Drugi člani načelstva so bili Gabrijel Thaler, Jakob Dermota, Anton Hafner, Josip Košmelj in Ivan Demšar, posestniki v Železnikih.

Namen zadruge je bil, »po vzajemnem kreditu pomagati zadružnikom pri gospodarstvu s posojili za primerno nizke obresti«. Zadružni delež je znašal 10 kron.

K tem petim kreditnim zadrugam v Selški dolini, ustanovljenim v letih od 1897 do 1908, je treba zaradi popolnega pregleda prišteti še med drugo vojno ustanovljeno Raiffeisenkasse v Železnikih.

Tako kot vse druge kreditne zadruge v Sloveniji je tudi te zadruge zadela enaka usoda. Na podlagi uredbe o likvidaciji kreditnih zadrug (Ur. l. LRS, št. 16/47), ki je začela veljati 19. 4. 1947, so prešle v likvidacijo. S posebnim navodilom vlade LRS (Ur. l. LRS, št. 23/47) so se določbe uredbe raztegnile tudi na Zadružno zvezo in Zvezo slovenskih zadrug v Ljubljani.⁴

Že v začetku leta 1948 so se pa po vsej Sloveniji, tudi v Selški dolini, pričele ustanavljati splošne kmetijske zadruge, katerih naloga je bila tudi, »da zbirajo kmečke prihranke v obliki hranilnih vlog in posojil za ustvarjanje obratnih sredstev in za podeljevanje kreditov svojim članom«. Hranilno-kreditni odseki, ki so se začeli ustanavljati pri teh zadrugah, naj bi postopoma nadomestili prejšnje specializirane kreditne zadruge.

2. Konzum v Železnikih

Od nekreditnih zadrug je bila v Selški dolini kot prva zadruga ustanovljena Prvo železniško delavsko konzumno društvo r. z. z o. z. Železniki, ki je bilo vpisano v zadružni register 15. 9. 1897.⁵ V register je namen te zadruge vpisan takole: »preskrbovati svojim udom vsako v gospodinjstvu, gospodarstvu in sploh delavcu potrebno in oblačilno blago dobre vrste (baže) in po nizkih cenah, kar se bo doseglo s pogodbami, sklenjenimi z zakladalci, s kupovanjem in lastnoročnim izdelovanjem konzumnega blaga ter s prodajanjem tega zadružnikom«.

Zadruga je imela »predstojništvo«. Načelnik je bil Janez Lotrič, njegov namestnik je bil Janez Mlakar, blagajnik Jakob Dermota, tajnik Andrej Horvat, člani predstojništva pa še Matija Dolenc, Anton Primožič, Jurij Ramovš, Anton Klemenčič in Blaž Dolenc.

Dne 19. 9. 1899 so bila pravila zadruge dopolnjena. Zadruga prodaja pridelke svojih udov (žito, sadje, itd.), obrtne izdelke, npr. čipke in pospešuje gospodarstvo, mlekarstvo in čebelarstvo.

Že na občnem zboru 18. 1. 1905 je bila sklenjena likvidacija zadruge.⁶ Kot likvidator je bil vpisan v register revizor Zadružne zveze Dragotin Seliškar. Zadruga je bila izbrisana 10. 8. 1905.

3. Gospodarska in tri obrtne zadruge

Kot tretja zadruga v Selški dolini je bila 14. 1. 1898 vpisana v združni register Gospodarska zadruga v Selški dolini r. z. z o. z. s sedežem v Selcih.⁷ Prvotna pravila so bila datirana 26. 9. in 29. 12. 1897. V registru je bilo vpisano, da ima zadruga »namen izboljšati razmere svojih udov v nravnem in gmotnem oziru s tem, da

- a) oskrbuje svojim udom po najnižjih cenah gospodarske potrebščine vsake vrste,
- b) pridelke in izdelke po naročilu svojih udov taistim kolikor mogoče v denar spravlja in
- c) snuje naprave in naredbe v povzdigo domačega obrta, kmetijstva svojih udov in v svrhu ugodnega razpečavanja pridelkov in izdelkov svojih združnikov«.

Prvo načelstvo so sestavljali: Jakob Šolar, posestnik z Rudna 2, načelnik; France Nastran, posestnik z Rudna 18, načelnikov namestnik; France Demšar, posestnik, Rudno 9; Janez Jelenc, posestnik, Dražgoše 9; Janez Podobnik, sodar v Ribnici 27; Aleš Šolar, posestnik s Češnjice 12; Janez Luznar, posestnik iz Dražgoš 12; Lovrenc Eržen, posestnik, Rudno 30; Janez Gartnar, posestnik, Rudno 16; Janez Šolar, posestnik iz Kališ 6; Alojzij Lotrič, posestnik iz Dražgoš 32; Luka Pogačnik s Češnjice 22; Jakob Bogataj s Češnjice 20. Načelnika in ude načelstva je volil občni zbor za tri leta. Načelništvo je razglašalo sklepe in vabilo na občni zbor v »Slovincu«, od 28. 9. 1905 objavljalo pa vabila na občni zbor v »Narodnem gospodarju«.

Mladinski (prej Krekov) dom v Selcih Foto Fr. Planina

Pravila so bila po vpisu v register z dne 1. 4. 1901 dopolnjena tako, da zadruga »ustanavlja na pripravnih krajih zadružna skladišča, mlekarnarje in sploh, kar je v smislu zadružne koristi«. Na občnem zboru 9. 4. 1911 so bila spremenjena zadružna pravila v toliko, da se je firma zadruga odslej glasila: »Gospodarska zadruga na Češnjici pri Železnikih r. z. z o. z.«, sedež zadruga je na Češnjici pri Železnikih.

Zadnji podatek iz zadružnega registra: 9. 7. 1946 je bila zadruga izbrisana iz registra zaradi spojitve z Nabavno in prodajno zadrugo z o. z. za Selško dolino v Železnikih.

Čeprav je časovno šele deseta, pa naj zaradi povezave z gospodarsko zadrugo že na tem mestu navedem, da je bila 29. 12. 1902 vpisana v zadružni register Sodska zadruga za Selško dolino na Češnjici r. z. z o. z.⁸ Njena prva pravila imajo datum 8. 12. 1902.

Po registrskih podatkih je imela zadruga namen:

- a) sodarske izdelke razpečavati,
- b) oskrbovati svojim udom gospodarske potrebščine, kolikor so te potrebne pri sodarstvu,
- c) ustanovljati in vzdrževati zadružna skladišča za dosego pod a in b navedenih smotrov,
- d) pospeševati sploh sredstva svojih udov, zlasti s tem, da: I. snuje naprave in naredbe v povzdigo sodarstva svojih udov, II. daje v teh zadevah svojim članom nasvete.

Dne 29. 5. 1905 so bila pravila dopolnjena še z določbo, da je vsak član zavezan vse svoje sodarske izdelke oddajati le zadrugi. Če bi jih hotel dajati drugam, mora dobiti dovoljenje odbora, ki odloča o tem z dvetretjinsko večino svojih članov. Kdor bi brez dovoljenja oddajal svoje izdelke drugam, ga ima odbor pravico kaznovati z globo do 50 kron ali z izključitvijo iz zadruga.

Omeniti je treba še spremembo pravil z dne 23. 5. 1914, po kateri je naloga zadruga ustanovljati in vzdrževati naprave za pridobivanje elektrike, oddajati električni tok tretjim osebam, kolikor ga zadruga ne potrebuje v lastnem obratu, ter napraviti, vzdrževati in uporabljati žago venecijanko.

V prvem odboru so bili Ivan Megušar, Jakob Šolar, Valentin Demšar, Franc Nastran, Franc Luzner, Ivan Marenk, Aleš Šolar, Alojz Lotrič, Matevž Lotrič, Luka Megušar, Janez Luzner in Janez Gartner. Načelnik je bil Lovro Eržen.

Na 15. mestu po časovnem zaporedju je Sodska zadruga v Železnikih r. z. z o. z., ki je bila vpisana v register 19. 12. 1910 in je bila, kot sem že omenil, članica Zveze slovenskih zadruga. Njen namen je bil vpisan v zadružni register skoraj dobesedno tako kot pri Sodski zadrugi na Češnjici.

V prvem načelstvu so bili: Karel Dolenc, Gabrijel Thaler, Josip Globočnik, Jakob Dermota in Ivan Demšar, vsi trgovci in posestniki v Železnikih, Ivan Jakše, trgovski sodružnik v Železnikih, Melhior Dolenc, nadučitelj v Železnikih.

Obe sodarski zadrugi sta bili na isti dan, tj. 16. 12. 1946 izbrisani iz registra, ker sta se spojili z Lesno zadrugo za Selško dolino na Češnjici.

Po podatkih Šmida, Kobetove in Štera (gl. pripombo pod 7) je bila tudi Gospodarska zadruga ustanovljena pod neposrednim Krekovim vplivom. Svojim članom je prodajala konzumno blago, kupovala je pa od njih sodarske izdelke in jih razpečavala. Ker pa člani niso bili samo sodarji, se je leta 1902 ustanovila specializirana sodarska zadruga, ki si je postopoma zgradila skla-

dišča na Češnjici in na Rudnem, nakupila okrog 40 oralov gozda, da je zagotovila svojim sodarjem, ki niso imeli lastnih gozdov, les. Poskrbela je svojim članom s pomočjo obrtno pospeševalnega zavoda na Dunaju celo učitelja, ki jih je naučil delati po načrtu do 5000 l velike sode iz hrastovega lesa.

Sodarska zadruga na Češnjici je na ta način veliko prispevala k razvoju sodarstva, ki je bilo ena od najstarejših domačih obrti v Sloveniji. Leta 1912 si je zgradila celo hidroelektrarno (po nekih podatkih je bila to četrta hidrocentrala v Selški dolini) in večjo sodarsko delavnico. Zadruga je izdelovala sode za zelje, za kolomaz, za kemikalije, za tanin, kakao, naftalin, za barvo, za žito, kumarice, maslo, za kit, leta 1942 pa tudi za kroparske žeblje, za namakanje sadja in za marmelado (Katarina Kobe-Arzenšek).

Janez Šter navaja, da so si člani Sodarske zadruge v Železnikih že v letu 1911 uredili skupno delavnico v prostoru, ki ga je odstopil proti letni najemini 80 kron Anton Globočnik. V tej delavnici je vodil delo Tomaž Lotrič iz Dražgoš.

Inž. Janez Perovšek trdi v članku, citiranem v pripombah pod 7), da je bila med obema sodarskima zadrugama le velika razlika: na Češnjici so se združili izdelovalci sami, v Železnikih pa predvsem trgovci. Prav zaradi tega zadruga v Železnikih ni imela večjega uspeha.

Manj znana je bila in razmeroma kratko življenjsko dobo je imela Žebljarska in železobrotna zadruga v Železnikih r. z. z o. z., ki je bila vpisana v zadrudni register 21. 8. 1906. Zastavila si je nalogo »železno, posebno žebljarsko obrt v Železnikih pospeševati«. V ta namen naj bi nakupovala surovine, orodje in stroje in jih prodajala svojim članom, postavljala stroje in naprave zaradi skupne uporabe članov, prodajala naj bi izdelke članov, itd.

Prvi odbor so sestavljali Lenart Lotrič, žebljar v Železnikih, kot načelnik, Franc Košmelj, posestnik in župan v Železnikih, kot blagajnik, in Dioniz Čemažar, žebljar v Železnikih, kot pregledovalec. Že 5. 3. 1910 pa je bila zadruga izbrisana zaradi upustitve obrata.

4. Kmetijske pospeševalne in gozdna zadruga

Selška dolina se lahko pohvali tudi s prvo živinorejsko zadrugo v Sloveniji.⁸ Že 10. 7. 1906 je bila (11. po časovnem zaporedju) namreč vpisana v register Živinorejska zadruga za Selško dolino, r. z. z o. z. v Selcih. V zadrudnem registru je bil njen namen takole vpisan: »povzdigniti govedorejo pincgavske pasme, izrejevati jo posebno za mleko in meso, skrbeti za povzdigo cene in odjemalcev živine kakor tudi za zadostno število zadrudnih bikov te pasme«.

Načelstvo je imelo načelnika, tajnika, ki je bil hkrati blagajnik, voditelja rodovnika in 6 odbornikov. Kot prvi so bili vpisani: Franc Demšar, posestnik na Češnjici, načelnik, in še Franc Demšar, posestnik na Zalem logu, Gabrijel Thaler, posestnik v Železnikih, Tomaž Rožnik, župnik v Selcih, Franc Prevc, posestnik na Studenu, Ivan Rant, posestnik v Dolenji vasi, Franc Tavčar, posestnik v Selcih, in Anton Tušek, posestnik v Rovtu. Delež je znašal 10 kron, jamstvo pa je bilo omejeno na petkratni znesek deleža.

Dne 10. 9. 1927 se je zadruga preimenovala v Živinorejsko in pašno zadrugo za Selško dolino, r. z. z o. p. (poroštvom), 2. 3. 1931 v Živinorejsko zadrugo za Selško dolino r. z. z o. z. v Selcih, 27. 5. 1940 v Živinorejsko selekcijsko zadrugo z o. j. (jamstvom) v Selcih, 14. 1. 1947 pa zopet v Živinorejsko zadrugo z o. j. v Selcih. Dne 5. 1. 1949 je bila zadruga izbrisana zaradi spojitve s Kmetijsko zadrugo z o. j. v Selcih.

Med prve zadruge v Selški dolini spadajo tudi mlekarske zadruge. Te zadruge so bile ustanovljene v Sorici (12. 4. 1900), v Selcih (23. 3. 1902) in v Spodnjih Danjah (10. 5. 1902). Vse tri so likvidirali. V Sp. Danjah je sklenil občni zbor razdružitev že 30. 5. 1907, v Selcih je prišla zadruga v likvidacijo 25. 10. 1914, v Sorici pa 15. 4. 1922.

Omenim naj še Kmetijsko društvo v Selški dolini r. z. z o. z. Selca, ki je bilo registrirano 5. 10. 1899. Po sklepu občnega zbora je prešla zadruga 17. 2. 1929 v likvidacijo, izbrisana je bila pa 14. 1. 1931.

Zanimiva je tudi Zadruga za vnovčevanje lesa na Češnjici, r. z. z o. z., ki je bila vpisana v register 10. 5. 1912. Njen namen je razviden že iz firme. Pri tem je treba opozoriti, da je zadruga vnovčevala les bodisi komisijsko, tj. da ga je prodajala po naročilu članov in na njihov račun, ali pa ga je kupovala od članov in ga na svoj račun prodajala naprej. V pravilih je bilo določeno, da zadruga tudi predeluje les svojih članov in izdelke vnovčuje. Prvi načelnik je bil Franc Demšar, posestnik na Češnjici.

Zadruga je po sklepu občnega zbora z dne 25. 8. 1920 prišla v likvidacijo. Iz registra je bila izbrisana 22. 4. 1921.

5. Električna strojna zadruga

V Sorici je bila ustanovljena tudi prva zadružna elektrarna v Sloveniji,⁹ in sicer kot Električno-strojna zadruga v Sorici r. z. z o. z. V zadružni register je bila vpisana že 14. 9. 1911. Njen namen je bil »zgraditi in vzdrževati skupno elektrarno, oddajati članom električni tok za razsvetlavo in gonilno silo, nabavljati kmetijske stroje in jih posojati zadružnikom«.*

Tudi ta zadruga je bila ustanovljena na neposredno pobudo dr. Kreka.

Prvi načelnik je bil Lovro Pintar, c. kr. poštar in posestnik v Spodnji Sorici, tajnik Jurij Karlin, župnik v Sorici, blagajnik Anton Fröhlich, posestnik v Zgornji Sorici, odbornika pa še Valentin Kemperle, posestnik v Sp. Sorici, in Anton Grohar, prav tako posestnik v Sp. Sorici.

To elektrarno štejejo za hidrocentralo Avgusta Novaka iz Železnikov (1905) in Ivana Kemperla na Češnjici (kmalu za prvo) kot tretjo v Selški dolini in kot zgled naprednosti hribovitih kmetij. Elektrificirani so bili le domovi zadružnikov. Zadruga je bila 10. 8. 1950 zaradi spojitve s Kmetijsko zadrugo Sorica izbrisana iz registra.

Pred prvo svetovno vojno, in sicer v času od 1897 do 1911, je bilo torej ustanovljenih v Selški dolini kar 17 zadrug, od teh 5 kreditnih, 3 konzumne oz. nabavnoprodajne, 3 mlekarske, 1 živinorejska, 1 gozdna, 3 obrtne zadruge in 1 zadružna elektrarna. Večina teh zadrug je preživela obe vojni in se po svoji dejavnosti vključila v zadružne organizacije po letu 1945. Ni dvoma, da so te zadruge v veliki meri prispevale k napredku doline.

II. Med obema vojnama

Prva svetovna vojna je omrtvila tudi zadruge, ki se vsaj nekatere še dolgo po vojni niso opomogle.¹⁰

V Selški dolini so nadaljevale z delom vse kreditne zadruge, obe sodarski, Gospodarska in Gozdna zadruga na Češnjici, Živinorejska v Selcih in Elek-

* Nastanek te elektrarne je natančneje opisan v Loških razgledih XVIII/1971, str. 233—236.

trično-strojna v Sorici. Do leta 1920 je poslovala Gozdna zadruga, do leta 1922 Mlekarska zadruga v Sorici (Mlekarska v Sp. Danjah je prešla v likvidacijo leta 1907. Mlekarska v Selcih pa leta 1914), Kmetijsko društvo v Selcih je pa prišlo v likvidacijo leta 1929. Konzum in Želbljarska zadruga v Železnikih sta prenehala že leta 1905 oziroma 1910.

Poleg že obstoječih pa se je ustanovilo v Selški dolini med obema vojnama še pet novih zadrug, od tega ena pašna, dve strojni, ena lesno produktivna in ena čevljarstva produktivna zadruga.

1. Pašna zadruga v Železnikih

Kot prva se je ustanovila Pašna zadruga za občine Selca, Železniki in Sorica, r. z. z o. z. s sedežem v Železnikih. V register je bila vpisana 3. 10. 1921. Dne 27. 5. 1930 se je preimenovala v »Pašno zadrugo za Selško dolino na Češnjici,« r. z. z o. z.; sedež zadruge je bil odslej na Češnjici.

Zadruga je bila 17. 1. 1947 izbrisana zaradi spojitve z Živinorejsko zadrugo z o. j. v Selcih.

Pašne zadruge so skrbele za ureditev predvsem planinskih pašnikov. Pred prvo vojno je bilo ustanovljenih le 5, od teh pa so 3 kmalu likvidirale, tako da sta ostajali leta 1918 samo dve. Hitro so se pa te zadruge razširile v zvezi s prvo agrarno reformo, ki je bila proglašena ob ustanovitvi Jugoslavije, končana pa je bila šele 15 let kasneje. Tako je bilo konec leta 1930 v Sloveniji skupno le 15 pašniških zadrug¹¹, že v letu 1931 pa je bilo ustanovljenih 199 pašniških in gozdnih zadrug, ker se je pričakovalo, da se bo agrarna zemlja dodeljevala tudi zadrugam. Vendar je prevzela veleposestniške gozdove državna uprava, tako da tem novim zadrugam ni preostalo nič drugega, kot da se izbrišejo iz združnega registra.

Pašni zadrugi za Selško dolino je uspelo šele leta 1937, da je dobila od Gustava Egra iz Železnikov planine iz agrarne reforme na območju Kosmatega vrha in Kloma¹². Na planini so zadržniki zgradili pastirsko kočjo s hlevom za živino, cisterno za 32 m³ vode in najnujnejša pota.

2. Strojni zadrugi na Bukovici in v Selcih

Dne 18. 3. 1930 je bila vpisana v združni register Strojna zadruga na Bukovici r. z. z o. z., ki se je od 6. 11. 1947 imenovala Kmetijska strojna zadruga z o. j. Zadruga je bila 26. 6. 1949 izbrisana iz registra zaradi spojitve s Kmetijsko zadrugo z o. j. na Bukovici.

V Selcih je pa delovala Strojna zadruga Selca nad Škofjo Loko, z. z o. j., ki je bila registrirana šele 29. 1. 1940. Kot zadruga na Bukovici se je tudi ta preimenovala v Kmetijsko strojno zadrugo z o. j. (3. 10. 1946). Iz registra je bila izbrisana 8. 6. 1949 zaradi spojitve s Kmetijsko zadrugo z o. j. v Selcih.

Prve kmetijsko-strojne zadruge¹³ so se pojavile pri nas okrog leta 1900. Do leta 1910 jih je bilo kakih 18, pred drugo svetovno vojno pa že 57. Prvotno so »kmetijska društva« (kot zadruge) nabavljale kmetijske stroje za skupno uporabo članov. Kasneje so se pa zadruge vedno bolj specializirale. Zaradi boljše oskrbe s stroji, večjega reda pri izposojanju in zaradi zbiranja sklada za nadomestitev izrabljenih strojev so se pričele ustanovljati posebne strojne zadruge.

3. Lesnoproductivna zadruga na Češnjici

Večjo vlogo v celotnem gospodarstvu doline je imela Lesno produktivna zadruga za Selško dolino na Češnjici, r. z. z o. z., vpisana v združni register 24. 2. 1937. Njen namen je bil, da v korist svojih članov pospešuje lesno obrt in

industrijo v Selški dolini. Opravilni delež je znašal 1000 din, vsak član je pa jamčil še s petkratnim zneskom deleža. Prvo načelstvo so sestavljali Niko Žumer, posestnik v Železnikih 3, kot načelnik, odbornik Ivan Prevc, posestnik na Studnem 5, Jože Zbontar, posestnik na Rudnem 29, Urh Demšar, posestnik na Rudnem 11, in Rok Šolar, posestnik na Rudnem 37.

Dne 30. 6. 1940 je zadruga opredelila svoj poslovni predmet tako, da je sprejemala od svojih članov les, ga predelovala in vnovčevala ter nabavljala v svojem obratu potrebne stroje in inventar.

Zadruga se je 16. 12. 1946 preimenovala v Lesno zadrugo za Selško dolino na Češnjici, z. z o. j. Hkrati je bila po sklepu skupščine z dne 28. 4. 1946 vpisana spojitev Sodarske zadruge na Češnjici in Sodarske zadruge v Železnikih s to zadrugo.

Zadruga je bila 7. 8. 1948 izbrisana iz registra zaradi spojitve s Kmetijsko zadrugo z o. j. na Češnjici.

Inž. Lojze Žumer navaja v razpravi »Češnjica v združnem gibanju na področju gozdnega in lesnega gospodarstva« (Loški razgledi 1970), da so bile pred zadrugo na Češnjici že ustanovljene lesnoproductivne zadruge v Zrečah, Št. Lovrencu, Lomu, Verdu, Prevaljah, Oplotnici in morda še kje drugod.¹⁴ Iz razprave Janeza Štera »Nastanek in razvoj lesne industrije v Selški dolini« (Loški razgledi 1967) bi se lahko sklepalo, da je bila zadruga na Češnjici osamljen pojav, kar pa ni točno. Pač pa je imela ta zadruga, in na to opozarja inž. Žumer, neko posebnost, ki je večina drugih lesnoproductivnih združ ni imela. Člani zadruge na Češnjici namreč niso bili le gozdni posestniki, temveč enakopravno tudi stalni delavci zadruge. Že takrat je bilo torej uvedeno samoupravljanje v zadrugi.

Kot navaja inž. Žumer, je pomen lesnoproductivnih združ predvsem v tem, da so premagovale tradicionalno nasprotje med gozdno in industrijsko proizvodnjo in pripomogle k uskladitvi kapacitet surovinske baze z industrijskimi kapacitetami po količinah in po tehnološki strukturi. Vsaj na interesnem območju teh združ je hlovovina prenehala biti prodajno blago. Zadruge so oddajale na trg izključno žagan ali drugače obdelan les. Lesnoproductivne zadruge so na področju lesnega gospodarstva bistveno pospešile prehod z manufakturne na industrijsko proizvodnjo.

Ta zadruga je imela tudi komisijski način poslovanja. Zainteresiranemu je omogočila pregled poslovanja pri predelavi in prodaji blaga (gl. Narodni gospodar 1941 str. 39 in 40).

Zadruga na Češnjici in druge lesnoproductivne zadruge so ustanovile na občnem zboru 12. 8. 1940 »Marad«,¹⁵ osrednjo zadrugo za izvoz lesa z o. j. v Ljubljani, ki je skrbelo za izvoz in prodajo lesa ter lesnih izdelkov svojih članov. S tem je dopolnila združno gibanje na področju lesnega gospodarstva in bistveno prispevala k njegovi učvrstitvi.

4. Čevljarska produktivna zadruga »Ratitovec«

Že po jugoslovanskem zakonu o gospodarskih združah iz leta 1937¹⁶ je bila ustanovljena Čevljarska produktivna zadruga »Ratitovec« na Studnem, z. z o. j., vpisana v register 18. 10. 1938. Združni delež je znašal 1000 din, člani so pa jamčili za obveznost zadruge še s petkratnim zneskom vpisanih deležev.

Od 26. 8. 1954 je imela zadruga firmo Čevljarska obrtna zadruga »Ratitovec« Studeno.

Med drugo vojno je bilo delo zadrug v glavnem omrtvičeno. Šter pa poroča, da je Sodarska zadruga na Češnjici delovala ves čas. To je razvidno iz »glavne knjige za člane«, iz »inventarne knjige« in iz »knjige odborovih sej«. Sodarji so bili namreč večinoma starejši ljudje, ki niso bili sposobni za boj.

III. Po osvoboditvi

Dočim je bilo ves čas med obema vojnama ustanovljenih vsega skupaj 5 zadrug (nekaj jih je poslovalo, kot smo videli, še iz avstrijske dobe), je pa po drugi vojni zajel tudi Selško dolino revolucionarni val nove dobe.

1. Nabavna in prodajna zadruga

Tako kot povsod po Sloveniji je bilo tudi v Selški dolini nujno, da se organizira pravilno in redno razdeljevanje življenjskih potrebščin. To nalogo naj bi prevzele nabavno-prodajne zadruge (Naproza). Teh je bilo 31. 12. 1945 v Sloveniji 131.

Tudi v Železnikih je bila že 24. 9. 1945 vpisana v zadrugi register Nabavna in prodajna zadruga z o. j. za Selško dolino. To je bila zadruga z velikim okolišem (za vso dolino), ki je v glavnem razdeljevala takrat racionirano blago, v manjši meri pa odkupovala tudi kmetijske pridelke.

Občni zbor je bil sestavljen iz delegatov tako, da je 50 in več zadrugnikov po poslovalnicah volilo po enega delegata. S to zadrugo se je 9. 7. 1946 spojila, kot smo že omenili, Gospodarska zadruga na Češnjici.

2. Potrošniške in kmetijske zadruge

Že v letu 1947 so se začele nabavno-prodajne zadruge decentralizirati in reorganizirati v potrošniške v mestih in industrijskih središčih ter v kmetijsko-nabavno-prodajne oz. kasneje v kmetijske zadruge na vasi. Prve naj bi oskrbovale mesto oz. industrijsko prebivalstvo s potrošnim blagom, druge pa bi poleg oskrbe z industrijskim potrošnim pa tudi reprodukcijskim blagom odkupovale kmetijske pridelke. Kasneje so te postale splošne kmetijske s številnimi dejavnostmi. Obojne so se ustanovljale na mnogo manjših okoliših kot nabavno-prodajne zadruge.

Tako je tudi Nabavna in prodajna zadruga v Železnikih na občnem zboru dne 14. 11. 1948 sprejela sklep, da preide v likvidacijo. (Izbrisana je bila šele 4. 9. 1951). Namesto nje so se ustanovile potrošniške zadruge na Češnjici (16. 8. 1948), v Selcih (20. 4. 1949) in v Železnikih (10. 9. 1949). Vse tri so prešle v letih 1949 do 1951 v likvidacijo in bile izbrisane iz registra.

Poleg potrošniških so se ustanovile tudi kmetijske zadruge¹⁸ na Češnjici (1. 6. 1948), v Bukovščici (7. 5. 1948), v Sorici (7. 5. 1948), v Selcih (7. 5. 1948), v Zgornji Luši (3. 6. 1948) in na Zalem logu (13. 10. 1948). V kasnejšem razdobju se je število kmetijskih zadrug še spreminjalo. Ustanovile so se še zadruge v Martinj vrhu, Dražgošah in na Bukovici. Vse bolj pa je postajala kmetijska zadruga splošna, tako da je združevala različne vrste gospodarskih dejavnosti. Specializirane zadruge so prenehale in se spojile s kmetijskimi, ki so prevzele njihove dejavnosti. Tako se je leta 1906 ustanovljena Živinorejska zadruga v Selcih 5. 1. 1949 spojila s Kmetijsko zadrugo v Selcih, še prej (leta 1947) pa se je z Živinorejsko zadrugo spojila Pašna zadruga na Češnjici. S kmetijsko zadrugo Sorica se je spojila Električna strojna zadruga Sorica (10. 8. 1950), s

Kmetijsko zadrugo Bukovica Strojna zadruga na Bukovici (26. 6. 1949), s Kmetijsko zadrugo Selca tudi Kmetijsko strojna zadruga Selca (8. 6. 1949), s Kmetijsko zadrugo Češnjica pa se je 7. 8. 1948 združila Lesna zadruga za Selško dolino na Češnjici oz. Lesnoproductivna zadruga, kot se je prvotno imenovala, in Elektrarna za Selško dolino na Češnjici (8. 4. 1949), ki je bila po obliki družba z o. z. Tudi že po osvoboditvi ustanovljene specializirane zadruga so se spojile z lokalnimi kmetijskimi. Tako se je, kot smo videli, 2. 2. 1949 spojila s Kmetijsko zadrugo v Sorici Živinorejska zadruga Sorica, ustanovljena šele 21. 9. 1946. Obnovitvena zadruga v Dražgošah se je 15. 2. 1950 spojila s Kmetijsko zadrugo v Dražgošah, Obnovitvena zadruga »Blegaš« pa 6. 12. 1949 s Kmetijsko zadrugo na Zalem logu.

Omenil sem tudi, da so se namesto likvidiranih kreditnih zadrug ustanovili pri kmetijskih zadrugah hranilno-kreditni odseki. V okviru teh zadrug so se ustanovljali tudi različni odseki (npr. živinorejski) s svojimi odbori. V naslednjih letih pa se je pričela tudi postopna integracija samih kmetijskih zadrug. Manjše kmetijske zadruga so se pripojile večjim, okoliš zadruga je postajal večji, dokler ni zajela ena sama kmetijska zadruga, kot npr. Kmetijska zadruga Škofja Loka, območja Selške in Poljanske doline vključno z ožjim območjem Škofje Loke. Najprej (2. 6. 1961) so se pripojile kmetijske zadruga Selške doline h Kmetijski oz. kasnejši Gozdarsko kmetijski zadrugi za Selško dolino na Češnjici, nato (14. 8. 1963) se je pa tudi ta pripojila h Kmetijski zadrugi Škofja Loka.

3. Obnovitveni zadruga

Zaradi obnove v vojni porušenih vasi se je organizirala pri nas povsem nova oblika zadrug — obnovitvene zadruga. Do 30. 12. 1945 jih je bilo ustanovljenih v Sloveniji 115, do 30. 6. 1946 pa že 174. Te zadruga so bile povezane v tako imenovanih tehničnih bazah. Skupno z njimi, ob prostovoljnem delu in s krediti, ki so bili kasneje odpisani, so te zadruga organizirale opekarne, apne-nice, mizarske in druge delavnice in so omogočile razmeroma hitro obnovitev številnih porušenih domačij in gospodarskih poslopij.

V Selški dolini sta bili ustanovljeni dve obnovitveni zadrugi, ena na Zalem logu, druga pa v Dražgošah.¹⁷ Prva je bila kot Obnovitvena zadruga »Blegaš« z o. j. na Zalem logu vpisana v register 15. 10. 1945, druga pa istega dne kot Obnovitvena zadruga z o. j. v Dražgošah.

4. Živinorejska zadruga

Med prvimi po osvoboditvi je bila ustanovljena tudi Živinorejska zadruga z o. j. v Sorici, s sedežem v Sp. Sorici. Registrirana je bila 21. 9. 1946. Že 2. 2. 1949 pa je bila izbrisana zaradi spojitve s Kmetijsko zadrugo v Sorici.

5. Produktivna zadruga kovinarjev

Vidnejšo vlogo je imela 22. 5. 1946 registrirana zadruga »Niko«, produktivna zadruga kovinarjev z o. j. v Železnikih¹⁹ oz. od 14. 5. 1948 dalje »Niko« obrtniško proizvodna in predelovalna zadruga kovinarjev z o. j. v Železnikih. Prvotna naloga zadruga je bila organizirati zadružno obrtno proizvodnjo ter izdelovati in vnovčevati kovinarske pisarniške in šolske potrebščine.

Prvi upravni odbor je bil takole sestavljen: predsednik Niko Žumer, ključavničarski mojster, Železniki 57, tajnik Matevž Šmid, dipl. strojni tehnik, Železniki 107, blagajnik Josip Torkar, kovač in šofer, Železniki 81, odbornika

pa še Janko Šmid, orodničar, Železniki 21, in Milan Weber, orodničar, Jese-novec 1.

Zadružni delež je znašal 10.000 din, člani so jamčili še s petkratnim znes-kom deleža. Poleg tega je pa uvedla zadruga po vzorcu zadruga v Kropi še obvezno varčevanje do zneska 10.000 din, da bi pridobila lastna obratna sredstva. Proizvodnja je v zadrugi stalno naraščala. V letu 1954 je izdelala zadruga že 140.974 kg raznih pisarniških potrebščin in 8.632 kg raznih laboratorijskih izdelkov. Število zaposlenih se je dvignilo od 90 v letu 1946 na 233 v letu 1954. Tistega leta se je zadruga reorganizirala v podjetje.

6. Čipkarska in stanovanjska zadruga

Dne 22. 3. 1946 je bila vpisana v zadružni register Čipkarska produktivna zadruga²⁰ z o. j. v Železnikih. Po odločbi skupščine občine Škofja Loka z dne 22. 9. 1965 pa je zadruga prešla v likvidacijo in bila izbrisana iz registra na podlagi sklepa sodišča z dne 5. 11. 1965.

Zaradi popolnega pregleda naj omenim še, da je bila 24. 3. 1947 registrirana Stanovanjska zadruga z o. j. v Železnikih. V sodni register je vpisana le njena ustanovitev, nadaljnjih vpisov ni. Zdi se, da zadruga ni zaživela.

Na območju Skupščine občine Škofja Loka obstaja po letu 1963 le še Kmetijska zadruga Škofja Loka. Ta zadruga se ni odmaknila od svojih članov kot marsikatera druga, zlasti po letu 1965, ko so se kmetijske zadruga po večini izenačile s podjetji in je v zadrugi skoraj izginil pojem »član zadruga«. Kmetijska zadruga v Škofji Loki pa je v dokajšnji meri prenesla upravljanje, v zadnjih letih pa tudi delitev dohodka, na proizvodne okoliše. S tem je tudi v Selški dolini ohranila značaj zadruga.

Novi zakon o združevanju kmetov (Uradni list SRS št. 22/72),²¹ kateremu se morajo obstoječe zadruga prilagoditi do 8. 6. 1973, proglašja zopet članstvo kot bistven element zadruga. Ta zakon bo gotovo še okreplil že dosedanjo težnjo zadruga v Škofji Loki, da se še bolj približa kmetu, kar bo kmetijstvu in družbi samo v korist.

OPOMBE

¹ Prva slovenska kreditna zadruga, »Družba v denarno pomoč obrtnikom in rokodelcem v Ljubljani« je bila ustanovljena po zaslugi Jana Nepomuka Horaka leta 1856 še kot društvo (gl. Zadružni leksikon FNRJ, Zagreb 1956, str. 368). Avstrijski zadružni zakon je bil namreč sprejet šele 1873 in je na območju Slovenije, Istre in Dalmacije veljal do leta 1937, ko je bil za območje Jugoslavije izdan zakon o gospodarskih zadrugah.

² Prim. Zadružni leksikon, str. 1171 do 1177, kjer je podrobno opisano takratno slovensko zadružništvo, in Zadružni leksikon str. 638, kjer je kratek življenjepisa dr. Kreka.

Poročilo o kmetijski anketi dne 17. in 18. aprila 1884 v Ljubljani, ki ga je uredil dr. J. Vošnjak (Ljubljana 1884), navaja sklepe Kranjskega deželnega odbora o pomoči kreditnim zadrugam in izreka zahvalo Zvezi slovenskih posojilnic, po njeni zaslugi je bila marsikatera kmetija rešena propada. Vošnjak poroča, da znašajo obresti na Gorenjskem le 5% do 6%, na Notranjskem v nekaterih okrajih tudi po 12% do 20%, najhujše je pa bilo na Dolenjskem, kjer so »namoštники« posojali na prihodnjo trgatve in zaslužili pri tem tudi 100%. Obstajalo pa je tudi posebne vrste skrito oderuštvo, da so dajali nekateri vole v rejo na pol dobička.

Fran Erjavec (Kmetijsko vprašanje v Sloveniji, Ljubljana 1928) poroča, da se je samo s Kranjskega izselilo v Ameriko od leta 1896 do 1910 110.377 oseb, med njimi

ogromna večina kmetov. V svoji knjigi je navajal še danes aktualne ukrepe za rešitev kmetijstva, npr. preprečevanje drobljenja posesti z dedovanjem ali s prodajo zemlje, nastopal je proti obremenjevanju posestev, proti špekulaciji z zemljo, za komasacijo in arondacijo, da se skupni pašniki ne smejo deliti in drugo.

Poročilo o kmetijski anketi, ki je bila pri kralj. banski upravi Dravske banovine v Ljubljani v dneh od 30. maja do 3. junija 1938 in je bilo objavljeno z naslovom »Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva«, Ljubljana 1938, vsebuje številne podatke o kreditnih in drugih zadrugah od nastanka zadružništva. Leta 1890 je bilo na slovenskem ozemlju okoli 60 zadrug, leta 1905 v Zadružni zvezi v Ljubljani 285 in v Zadružni zvezi v Celju 148, leta 1910 v Zadružni zvezi v Ljubljani 608 (od tega 70 v Dalmaciji), v Zadružni zvezi v Celju 135 in v Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani 170 zadrug. Leta 1919 se je ustanovila v Ljubljani nova revizijska zveza, in sicer Zveza gospodarskih zadrug, ki je združevala predvsem delavske zadruge. Leta 1930 je imela Zadružna zveza 611 članic, Zveza slovenskih zadrug 304, Zveza gospodarskih zadrug pa 58 (Zadružna zveza v Celju se je leta 1930 združila v Zvezo slovenskih zadrug). Od skupno 973 zadrug je bilo 462 kreditnih, 73 nabavnoprodajnih, 147 produktivnih, 45 strojnih, 41 obrtniških in 205 drugih. Leta 1935 je bilo v Zadružni zvezi 660 zadrug, v Zvezi slovenskih zadrug 377 zadrug in v Zvezi gospodarskih 94, od skupno 1131 je bilo pa 505 kreditnih, 143 nabavnoprodajnih, 168 produktivnih, 57 strojnih in 213 drugih zadrug.

Prim. tudi Anton Kralj: Ob 25-letnici Zadružne zveze v Ljubljani, »Narodni gospodar« 1926 str. 3 do 9 in 19 do 22. »Narodni gospodar« je bil glasilo Zadružne zveze v Ljubljani, izhajati pa je začel že leta 1900 kot glasilo Gospodarske zveze.

Številne podatke je vseboval tudi »Zadružni vestnik«, ki je kot glasilo Zveze slovenskih zadrug začel izhajati v Ljubljani leta 1930.

O hranilnici in posojilnici v Selcih je pisal tudi inž. Janez Perovšek v Kmečkem glasu št. 20 z dne 17. 5. 1972.

³ Gl. članek inž. Janeza Perovška, ki navaja v zgoraj cit. članku podrobnejše podatke o Kreditni zadrugi na Češnjici.

⁴ Ko je bila izdana uredba o likvidaciji kreditnih zadrug, je obstajalo v Sloveniji okrog 520 kreditnih zadrug, okrog 130 rajfajznovk in 5 ljudskih bank. Kreditne zadruge na območju, okupiranem po nemškem okupatorju, so imele naložena odvisna sredstva pri Zvezi Raiffeisenverband-u v Celovcu oz. v Gradcu. Večina kreditnih zadrug še pred izdajo uredbe ni poslovala, obnovljenih je bilo in poslovalo jih je le okrog 50.

⁵ M. Moškerc navaja v članku Dr. Krek in zadružništvo (»Narodni gospodar« z dne 24. 3. 1920), da so bila po zgledu Krekovega Prvega delavskega konsumnega društva v Ljubljani ustanovljena še konzumna društva v Polju, v Kropi, v Železnikih, v Tržiču, na Jesenicah, v Idriji in drugod, in to ne samo za delavce, temveč tudi za kmete. Po takratni zamisli naj bi konzumna društva na kmetih tako kot gospodarske zadruge vključevala v svojo dejavnost pospeševanje sadjarstva, mlekarstva, skrbela za prodajo žita, živine, lesa, kupovala naj bi semena, gnojila, krmo, skupno naj bi izboljševala zemljo in podpirala domačo obrt.

⁶ Inž. Janez Perovšek (Kmečki glas, št. 20 z dne 17. 5. 1972) omenja, da so bile v Konzumnem društvu v Železnikih velike zlorabe in da je društvo propadlo leta 1925. Letnica pa ne ustreza podatkom iz zadružnega registra, po katerih je bila ta zadruga že 10. 8. 1905 po končani likvidaciji izbrisana iz registra.

⁷ Janez Smid, Sodarstvo v Selški dolini (Narodni gospodar 1925, str. 115 do 117) napačno navaja, da je bila gospodarska zadruga že 31. 12. 1897 vpisana v register. Za njim ponavljajo isto napako Katarina Kobe-Arzenšek v istoimenskem članku (Les, revija za lesno gospodarstvo, Ljubljana 1966), Janez Šter, Nastanek in razvoj lesne industrije v Selški dolini (Loški razgledi, december 1967) in inž. Janez Perovšek, Razvoj zadružništva na Gorenjskem (Kmečki glas z dne 14. 6. 1972). Sicer pa navajajo podrobnejše podatke, zlasti o obeh sodarskih zadrugah.

Razen obeh sodarskih zadrug v Selški dolini je obstajala tudi Sodarska zadruga v Tacnu pod Smarno goro, ustanovljena tudi že leta 1908. Gl. Zadružni leksikon, str. 1318.

⁸ Tudi Živinorejska zadruga v Selcih je bila ustanovljena na pobudo dr. Kreka. Leta 1908 je bilo na Kranjskem šele 5 živinorejskih zadrug, leta 1913 pa že 62. Velike zasluge za to vrsto zadrug je imel kranjski deželni odbor, ki je prirejal tečaje in dajal podporo za nakup plemenske živine v inozemstvu, oddajal živino zadrugam, dotiral živinorejske razstave in premiranja (dr. Basaj, O raznih tipih zadružništva v Sloveniji — Narodni gospodar 1923, str. 178).

Poročilo načelstva Zadrufne zveze v Ljubljani za leto 1926 (Narodni gospodar 1927, str. 84) omenja živinorejsko zadrugo Selca med najbolj uspešnimi v Sloveniji. Med takimi so tudi živinorejske zadrufe Predoslje, Gorje, Bohinjska Bistrica.

⁹ Gl. Fr. Planina: Kako je Sorica dobila elektriko, Loški razgledi XVIII/1971, 233-236. Dr. Basaj navaja v članku, cit. pod ⁸, da so bile pred prvo vojno v Sloveniji tri električne zadrufne centrale. Leta 1922 pa jih je bilo pri Zadrufni zvezi v Ljubljani že 14, pri zvezi v Celju pa 9. Gl. tudi Anton Kralj, Iz ljubljanskega zadrufnega registra (Narodni gospodar 1926 str. 183 do 185).

¹⁰ Gl. Zadrufništvo v Sloveniji v letu 1919 (Narodni gospodar 1920, str. 71). Zlasti mnoge mlekarske in živinorejske zadrufe so med vojno nehale delovati.

¹¹ Gl. A. Kralj, Gibanje zadrufništva v Sloveniji od 1873 do konca leta 1930 (Narodni gospodar, 1931 str. 97 do 102) in A. Kralj, Kako je razširjeno zadrufništvo v Dravski banovini (Narodni gospodar str. 105.)

O istem vprašanju gl. tudi Zadrufni leksikon str. 1310 in 1311.

¹² Gl. inž. Janez Perovšek, Razvoj zadrufništva na Gorenjskem (Kmečki glas št. 22 z dne 31. 5. 1972).

Kako so bili zadrufniki požrtvovalni pri gradnji objektov in poti na svoji planini, je razvidno tudi iz vabila na redni občni zbor zadrufe za 19. 3. 1939 v prostorih gostilne Franceta Lotriča na Češnjici, ko je bila na dnevnem redu tudi točka »o obveznem opravljanju tlake« (Narodni gospodar 1939, str. 31).

¹³ Gl. Zadrufni leksikon str. 1175 in 1179.

¹⁴ Iz podatkov Iniciativnega zadrufnega odbora za Slovenijo izhaja, da je bilo na območju Slovenije (brez Primorske) po stanju 31. 12. 1947 skupno 46 lesnoproductivnih zadrug in da je bilo od tega ustanovljenih v letih 1945 in 1946 skupno 18, tako da smo imeli ob osvoboditvi 28 lesno productivnih zadrug. Ker se med vojno te vrste zadrug niso ustanovljale, je ustrezalo navedeno število predvojnemu stanju.

¹⁵ »Marad« osrednja zadruga za izvoz lesa z o. j. Ljubljana je bila vpisana v zadrufni register 30. 9. 1940. Delež je znašal 5000 din, člani so jamčili še s petkratnim zneskom deleža. Prvi predsednik upravnega odbora je bil inž. Lojze Žumer.

Dne 5. 9. 1946 (sklep občnega zbora od 9. 7. 1946) je vpisana sprememba firme, ki se imenuje odslej Zveza lesnih zadrug z. z o. j. v Ljubljani. Takih zvez sta bili ustanovljeni še v Mariboru (16. 6. 1946) in v Celju (12. 7. 1946). Zveze lesnih zadrug so imele nalogo, da povzdignejo gozdarstvo, pospešujejo, usmerjajo in dopolnjujejo produkcijo lesa, da zbirajo, vnovčujejo in sodelujejo pri izvozu lesnih izdelkov, ustanovljajo skladišča itd.

Te zveze so prenehale po ustanovitvi okrajnih poslovnih zvez, ki so se pričele ustanovljati v juliju in avgustu 1947.

¹⁶ Zadrufna zakonodaja je bila v prejšnji Jugoslaviji izenačena šele z zakonom o gospodarskih zadrugah, ki je začel veljati za vso državo in za vse vrste zadrug šele 24. 9. 1937. Do tega datuma so veljali na območju Slovenije še tile avstrijski zakoni: z dne 9. 4. 1873 o pridobitnih in gospodarskih zadrugah, z dne 1. 6. 1889 o pristojbinskih olajšavah za kreditna in predjemna društva, z dne 10. 6. 1903 o reviziji pridobitnih in gospodarskih zadrug in drugih društev in še nekateri drugi predpisi.

¹⁷ Gl. tudi inž. Janez Perovšek v Kmečkem glasu št. 24 z dne 14. 6. 1972.

¹⁸ Gl. inž. Janez Perovšek v Kmečkem glasu št. 25 z dne 21. 6. 1972.

Glede zadrufništva po osvoboditvi gl. Zadrufni leksikon str. 1183 do 1206.

¹⁹ Gl. Zadrufni leksikon str. 1543.

²⁰ Prvo čipkarsko zadrugo je ustanovil leta 1905 v Idriji Anton Kristan. Zadruga je združevala okrog 1500 čipkaric v Idriji in okolici in blago tudi izvažala. Gl. Zadrufni leksikon str. 437.

²¹ Gl. zakon o združevanju kmetov s pojasnili (Uradni list SRS, Ljubljana 1972).